

Функціонування і розвиток механізмів державного управління

УДК 351

Климосюк Андрій Сергійович

кандидат юридичних наук,

керівник проєктів

Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей»

Klymosyuk Andriy

PhD in Law,

Project Coordinator

Institute of Legislative Ideas

ORCID: 0000-0001-5017-3231

СУБ'ЄКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

SUBJECTS OF IMPLEMENTATION OF THE STATE SANCTIONS POLICY OF UKRAINE

***Анотація.** У статті визначено систему та структуру суб'єктів, які реалізують державну санкційну політику в Україні залежно від етапів санкційного процесу, з урахуванням останніх законодавчих змін та запровадження нових видів обмежувальних заходів. Обґрунтовано, що система таких суб'єктів є достатньо розгалуженою. Зважаючи на це, запропоновано виділяти вузьке та широке коло суб'єктів реалізації санкційної політики, де до вузького віднесено конкретно визначених у нормативно-правових актах суб'єктів, здебільшого органів державної влади, які зобов'язані вчинити або ж навпаки утримуватись від вчинення певних дій, а до широкого - усіх інших суб'єктів, котрі повинні дотримуватись та забезпечувати виконання санкцій. Вперше систематизовано суб'єктів, які забезпечують реалізацію застосованих*

санкції залежно від кожного їх виду, визначеного у профільному Законі України "Про санкції". Доведено, що не для усіх видів санкцій чітко визначено суб'єкта їх реалізації. Щодо деяких видів відсутнє спеціальне нормативне регулювання, яке б визначало процедуру реалізації такої санкції, а санкцію у виді позбавлення державних нагород України, інших форм відзначення взагалі неможливо реалізувати через законодавчу колізію. Усі ці недоліки правового забезпечення істотно знижують ефективність публічного управління санкційними процесами в Україні. Це підкреслює гостру необхідність удосконалення державної санкційної політики як складової національної безпеки України, особливо в умовах викликів, зумовлених повномасштабним вторгненням росії. Запропоновані автором підходи та зроблені висновки можуть бути використані як розробниками політик, так і самими суб'єктами реалізації державної санкційної політики.

Ключові слова: санкції, державна санкційна політика, суб'єкти реалізації санкцій.

Summary. *The article defines the system and structure of entities implementing the State sanctions policy in Ukraine depending on the stages of the sanctions process, taking into account the latest legislative changes and introduction of new types of restrictive measures. The author proves that the system of such entities is quite extensive. Given this, the author proposes to distinguish between a narrow and a broad range of subjects of sanctions policy implementation, where the narrow range includes the subjects specifically defined in legal acts, mainly public authorities, which are obliged to perform or refrain from performing certain actions, and the broad range includes all other subjects who must comply with and enforce sanctions. For the first time, the author systematizes the entities that ensure the implementation of sanctions, depending on each type of sanction defined in the relevant Law of Ukraine "On*

Sanctions". It is proved that not all types of sanctions clearly define the subject of their implementation. For some types, there is no special regulatory framework that would determine the procedure for implementing such a sanction, and the sanction of deprivation of state awards of Ukraine and other forms of honors cannot be implemented at all due to a legislative conflict. All these shortcomings of legal framework significantly reduce the effectiveness of public administration of sanctions processes in Ukraine. This underscores the urgent need to improve the state sanctions policy as a component of Ukraine's national security, especially in the face of the challenges posed by Russia's full-scale invasion. The approaches proposed by the author and the conclusions drawn can be used by both policy makers and the subjects of the state sanctions policy implementation.

Key words: *sanctions, state sanctions policy, subjects of sanctions implementation.*

Постановка проблеми. Наразі можна спостерігати як санкції стають потужним заходом впливу на порушників міжнародного права. Перш за все, це пов'язано з намаганням цивілізованого світу зупинити найбільшого агресора ХХІ сторіччя - росію, яка, після повномасштабного вторгнення в Україну, стала найбільш санкціонованою державою світу [1]. Цілком очевидно, що й Україна як жертва агресії активно застосовує обмежувальні заходи, реагуючи на існуючі загрози національній безпеці. Однак, незважаючи на значний прогрес в підходах до реалізації публічного управління санкційними процесами, досі відсутнє системне бачення суб'єктів, які реалізують цю політику, що може негативно впливати на її ефективність, породжувати правову невизначеність та навіть призводити до порушення прав. Як наслідок, мета застосування національних санкцій не досягається повною мірою, що також може мати негативний вплив на реалізацію санкційної політики державами-партнерами, адже саме Україна

має показувати приклад максимальної ефективності, таким чином спонукаючи інших використовувати цей засіб тиску на країну-агресора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема санкцій була предметом досліджень науковців здебільшого у сфері міжнародного права (Р. Морозюк[2] , Ю. Блажевич [3], М. Баймуратов [4], Ю. Малишева [5]) та політології (В. Пахіль [6], Ю. Седляр [7]). Натомість питанням реалізації державної санкційної політики приділено недостатньо уваги. На сьогодні, фактично відсутні наукові праці щодо механізмів публічного управління санкційними процесами, що свідчить про необхідність комплексного комплексні дослідження у цій царині.

Ціллю цієї статті є формування системного підходу до суб'єктів реалізації державної санкційної політики на усіх етапах санкційного процесу.

Виклад основного матеріалу. Можна стверджувати, що державна санкційна політика фактично почала формуватися у 2014 році як реакція на анексією росією Криму та початком війни на Донбасі. Новим витком її розвитку стало повномасштабне вторгнення росії у 2022 році, що потребувало більш жорстких та рішучих кроків задля захисту національної безпеки України. З'явилися нові санкційні обмеження, а раніше застосовні підходи до реалізації санкційної політики змінились. Однак навіть до 2022 року в доктрині публічного управління санкційними процесами було відсутнє системне бачення суб'єктів, які реалізують санкційну політику держави. Його необхідність викликана тим, що до цих процесів може бути залучене досить широке коле суб'єктів, які є неоднорідними за своєю структурою. Навіть якщо говорити про суб'єктів реалізації санкційної політики з державного сектору, то можна говорити про залучення усіх трьох гілок державної влади, а перелік конкретних державних органів є досить розгалуженим. Зокрема, це зумовлено тим, що поняття санкцій

охоплює різні за природою обмежувальні заходи. Профільний Закон України "Про санкції" (далі - Закон) [8] визначає 32 їх види.

Пропонуємо виділяти 2 кола суб'єктів реалізації державної санкційної політики - вузьке та широке.

До вузького можна віднести конкретних суб'єктів, які визначені у нормативно-правових актах та які, з метою реалізації державної санкційної політики, зобов'язанні вчинити або ж навпаки утримуватись від вчинення певних дій. Наприклад, це державні органи, які наділені повноваженнями застосовувати чи реалізовувати санкції.

До широкого кола суб'єктів реалізації державної санкційної політики можна віднести усіх інших, конкретно не визначених суб'єктів (або ж визначених в законодавстві лише в загальних рисах), котрі зобов'язані вчинити певні дії, або ж, у більшості випадків, утримуватись від вчинення певних дій, які можуть порушувати санкції.

Пропонуємо застосувати описаний підхід при визначення суб'єктів реалізації державної санкційної політики на кожному з етапів санкційного процесу.

1) Ініціювання застосування санкцій.

На цьому етапі реалізують державну санкційну політику суб'єкти вузького кола. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону пропозиції щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій виносяться:

- Верховною Радою України;
- Президентом України;
- Кабінетом Міністрів України;
- Національним банком України;
- Службою безпеки України.

Суб'єктом, уповноваженим ініціювати санкцію у виді стягнення в дохід держави активів є Міністерство юстиції, яке подає позовну заяву про стягнення до Вищого антикорупційного суду. Ця санкція має винятковий

характер та спрямована на очищення української економіки від активів пособників агресора, а також створення фінансової основи для компенсації завданої внаслідок агресії шкоди. Ґрунтовний аналіз механізму застосування цього виду санкцій буде відображений у наступних публікаціях.

Таким чином законодавством конкретно визначено 6 суб'єктів, які можуть ініціювати застосування санкцій.

II) Застосування (скасування та внесення змін) санкцій.

На цьому етапі реалізують державну санкційну політику теж суб'єкти вузького кола, які чітко визначені в Законі та залежать від того, секторальна чи персональна санкція застосовується.

Секторальні санкції, тобто ті, що стосуються держав чи невизначеного кола осіб певного виду діяльності:

- приймаються РНБО;
- вводяться в дію указом Президента України;
- затверджуються постановою Верховної Ради України.

Персональні санкції, тобто ті, що стосуються окремих фізичних чи юридичних осіб:

- приймаються РНБО;
- вводяться в дію указом Президента України.

Виняткова санкція у виді стягнення в дохід держави активів накладається рішенням Вищого антикорупційного суду. Станом на кінець 2023 року було винесено 32 рішення про стягнення активів російських олігархів, пропагандистів, колаборантів та інших пособників агресії. Детально кожна справа проаналізована у дослідженні Аналітичного центру "Інститут законодавчих ідей" [9].

Також окремий порядок застосування передбачений для санкції у виді припинення дії міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Така санкція застосовується

Верховною Радою України за поданням Президента України або іншого суб'єкта законодавчої ініціативи (Уряд).

Отже, Закон визначає 5 суб'єктів, які можуть бути долучені до застосування санкцій.

III) Реалізація застосованих санкцій.

На вказаному етапі до реалізації державної санкційної політики залучається найбільше суб'єктів, як вузького, так і широкого кола. Оскільки санкції є різними за своєю природою, пропонуємо визначити суб'єктів щодо кожного з 32 їх видів, перелічених у ст. 4 Закону, тим паче, що законодавством вони прямо не зазначаються:

1) блокування активів

Суб'єктами реалізації вузького кола є:

- Міністерство юстиції, яке вживає заходів щодо виявлення та розшуку активів фізичних та юридичних осіб, зазначених у відповідних рішеннях Ради національної безпеки і оборони України, а також звертається до відповідних органів та/або посадових осіб з вимогою вчинити дії, спрямовані на тимчасове позбавлення відповідних осіб права користуватися та розпоряджатися незаблокованими активами (абз. 2 ч. 8 ст. 5 ЗУ "Про санкції");

Суб'єктами реалізації широкого кола є:

- Органи державної влади, органи місцевого самоврядування та інші суб'єкти у межах наданих їм повноважень (абз. 1 ч. 8 ст. 5 ЗУ "Про санкції")
- Банки України та філії іноземних банків, небанківські установи (Постанова Правління НБУ 11.05.2023 № 65)
- Депозитарні установи та особи, які провадять клірингову діяльність, емітенти цінних паперів, інвестиційні фірми, компанії з управління активами, адміністратори недержавних пенсійних фондів (Рішення НКЦПФР від 13.10.2015 № 1707).

1-1) стягнення в дохід держави активів

Суб'єктом реалізації цієї санкції є Фонд державного майна України, який здійснює управління стягнутими активами, а також здійснює реалізацію таких активів (ч. 3 ст. 5-1 ЗУ “Про санкції”).

2) обмеження торговельних операцій

Суб'єктами реалізації цієї санкції є депозитарні установи, інвестиційні фірми, компанії з управління активами (Рішення НКЦПФР від 13.10.2015 № 1707).

3) обмеження, часткове чи повне припинення транзиту ресурсів, польотів та перевезень територією України

Суб'єктами реалізації цієї санкції є Державна служба морського і внутрішнього водного транспорту та судноплавства України, Мінінфраструктури, Державіаслужба (Кодекс торговельного мореплавства України, Повітряний кодекс України, Постанова КМУ від 6 грудня 2017 р. № 954).

4) запобігання виведенню капіталів за межі України

Суб'єктами реалізації такої санкції є:

- Банки України та філії іноземних банків, небанківські установи (Постанова Правління НБУ 11.05.2023 № 65)
- Депозитарні установи, інвестиційні фірми, компанії з управління активами (Рішення НКЦПФР від 13.10.2015 № 1707).

5) зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань

Конкретно визначеним суб'єктом реалізації цієї санкції є Державна податкова служба (ЗУ “Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)” (набрання чинності 29.01.2024).

Суб'єктами реалізації широкого кола є:

- Банки України та філії іноземних банків, небанківські установи (Постанова Правління НБУ 11.05.2023 № 65)
- Депозитарні установи, емітенти цінних паперів, інвестиційні фірми, компанії з управління активами, адміністратори недержавних пенсійних фондів (Рішення НКЦПФР від 13.10.2015 № 1707).

б) анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів ...

Законодавством визначено таких суб'єктів реалізації санкції:

- Державна регуляторна служба (ст. 16 ЗУ "Про ліцензування видів господарської діяльності")
- Держгеонадра (ст. 13 Кодексу України про надра)
- Державна податкова служба (ЗУ "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)" (набрання чинності 29.01.2024).

Також цю санкцію реалізує широке коло інших ліцензіарів, які повинні анулювати чи зупинити ліцензію підсанкційної особи.

б¹) заборона поширення медіа на території України

Вказана санкція реалізується Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення (ч. 9 ст. 65 ЗУ "Про медіа")

7) заборона участі у приватизації, оренді державного майна ...

Конкретним суб'єктом, який реалізує цю санкцію є ФДМУ (ЗУ "Про оренду державного та комунального майна", ЗУ "Про приватизацію державного і комунального майна").

Також реалізує цю санкцію широке коло органів, до сфери управління яких належить балансоутримувач.

8) заборона користування радіочастотним спектром України

Законодавство уповноважує на реалізацію цієї санкції:

- Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення (ч. 9 ст. 50 ЗУ "Про медіа")

- Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку (далі - НКЕК) (ст. 54 ЗУ "Про електронні комунікації").

9) обмеження або припинення надання електронних комунікаційних послуг і використання електронних комунікаційних мереж

Така санкція реалізується НКЕК (ст. 54 ЗУ "Про електронні комунікації") та постачальниками електронних комунікаційних мереж та/або послуг (Ст. 115-1 ЗУ "Про електронні комунікації").

10) заборона здійснення публічних та оборонних закупівель ...

Ця санкція реалізується Мінекономіки (ст. 17 ЗУ "Про публічні закупівлі" та державними замовниками у сфері оборони (ст. 13 ЗУ "Про оборонні закупівлі").

11) заборона або обмеження заходження іноземних невійськових суден та військових кораблів до територіального моря України, її внутрішніх вод, портів та повітряних суден до повітряного простору України або здійснення посадки на території України

Ця санкція реалізується:

- Державною службою морського і внутрішнього водного транспорту та судноплавства України (ч. 3 ст. 32 ЗУ "Про внутрішній водний транспорт")
- Державною авіаційною службою України (Постанова КМУ від 6 грудня 2017 р. № 954).

12) повна або часткова заборона вчинення правочинів щодо цінних паперів ...

Суб'єктами реалізації цієї санкції є депозитарні установи (Рішення НКЦПФР від 13.10.2015 № 1707).

Наступні 3 види санкцій, визначені в Законі під номером 13-15 реалізуються Національним банком України.

16) заборона збільшення розміру статутного капіталу ...

Щодо суб'єкта реалізації цієї санкції відсутнє спеціальне регулювання, але можна припустити, що це реєстратори.

17) запровадження додаткових заходів у сфері екологічного, санітарного, фітосанітарного та ветеринарного контролю

Щодо механізму реалізації цієї санкції також відсутнє спеціальне регулювання, тому слід припустити, що може йтись про суб'єкти застосування таких заходів, наприклад Міністерство аграрної політики та продовольства України.

18) припинення дії торговельних угод, спільних проектів та промислових програм у певних сферах, зокрема у сфері безпеки та оборони

Ця санкція реалізується Мінекономіки (ст. 7 ЗУ "Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні", ст. 29 ЗУ "Про надання будівельної продукції на ринку"), Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України та іншими суб'єктами національної системи кібербезпеки (п. 23 ч. 3 ст. 8 ЗУ "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України").

19) заборона передання технологій, прав на об'єкти права інтелектуальної власності

Щодо цієї санкції теж відсутнє спеціальне регулювання, а за загальними нормами Цивільного кодексу України та ЗУ "Про авторське право та суміжні права" такі дії можуть вчиняти відповідні правовласники.

20) припинення культурних обмінів, наукового співробітництва, освітніх та спортивних контактів, розважальних програм з іноземними державами та іноземними юридичними особами

Вказаний вид санкції спрямований на широке коло суб'єктів, які проводять такі заходи, як з державного, так і недержавного сектору.

21) відмова в наданні та скасування віз резидентам іноземних держав, застосування інших заборон в'їзду на територію України

Ця санкція також не має спеціального порядку виконання, тому її реалізують суб'єкти, відповідно до загальних норм профільних актів, зокрема ЗУ "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства".

22) припинення дії міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України

Вказана санкція реалізується ВРУ шляхом ухвалення відповідного закону.

23) анулювання офіційних візитів, засідань, переговорів з питань укладення договорів чи угод

Вказаний вид санкції спрямований на широке коло суб'єктів, які проводять такі заходи, як з державного, так і недержавного сектору.

24) позбавлення державних нагород України, інших форм відзначення

Вказана санкція взагалі не може бути реалізована на практиці (стосовно державних нагород), адже, відповідно до профільного ЗУ "Про державні нагороди", єдиною підставою для позбавлення державних нагород є засудження нагородженого за тяжкий злочин. Очевидно, що таке законодавство є застарілим та не відповідає сучасним викликам, однак законопроекти, які б розширювали ці підстави досі не ухвалені.

24-1) заборона на набуття у власність земельних ділянок

Вказана санкція реалізується Держгеокадастром, а також сільськими, селищними, міськими радами (Земельний кодекс України).

24-2) заборона діяльності на території України

Цей вид санкції містить досить широке, юридично невизначене формулювання, яке може наповнюватися змістом у конкретних рішеннях РНБО про застосування санкцій, а тому не видається можливим задалегідь визначити суб'єктів реалізації цієї санкції.

24-3) відмова в наданні або скасування дозволу на імміграцію, дії посвідок на постійне чи тимчасове проживання в Україні

Вказана санкція реалізується Державною міграційною службою

(Постанова КМУ від 25.04.2018 №321)

24-4) примусове повернення або примусове видворення за межі України

Ця санкція реалізується суб'єктами, уповноваженими на вчинення таких заходів, зокрема Державною міграційною службою (Наказ МВС та СБУ від 13.05.2020 № 383/125).

24-5) заборона демонстрації та використання символіки терористичних організацій і груп, пропагування ідей та програмних цілей таких організацій (груп), блокування доступу до інформаційних ресурсів, які використовуються для зазначених цілей

Цей вид санкції теж сформульований максимально широко, тому й реалізуються широким колом суб'єктів

25) інші санкції, що відповідають принципам їх застосування, встановленим цим Законом

Цей пункт визначає відкритий перелік обмежень, які можуть бути застосовані, тому визначити суб'єкта їх реалізації заздалегідь не видається можливим.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті визначено систему суб'єктів, які реалізують державну санкційну політику в Україні. Оскільки санкційний процес є багатокomпонентним, а санкції можуть полягати у більш ніж 30 різних за своєю природою обмежувальних заходів, така система є досить розгалуженою. Окрім конкретно визначених державних органів, уповноважених реалізовувати державну санкційну політику, є й широке коло таких суб'єктів, як визначених в законодавстві так і не передбачених в нормативно-правових актах. На етапах ініціювання та застосування санкцій залучаються суб'єкти, чітко визначені в профільному Законі України "Про санкції". На етапі реалізації конкретних санкцій такими суб'єктами залежно від виду застосованого обмежувального заходу можуть бути різні суб'єкти, як конкретно

визначені, так і широке коло осіб. В статті проведено систематизацію таких суб'єктів, залежно від кожного з їх 32 видів, визначених у Законі. Можна зробити висновок, що внаслідок недосконалого нормативно-правового забезпечення механізму реалізації державної санкційної політики, у деяких видах санкцій неможливо визначити спеціального суб'єкта їх реалізації, а санкцію у виді позбавлення державних нагород України, інших форм відзначення взагалі неможливо реалізувати через законодавчу колізію. Це підкреслює важливу роль подальших ґрунтовних досліджень у сфері публічного управління санаційними процесами та необхідність удосконалення державної санкційної політики як складової національної безпеки України.

Література

1. Zandt F. The World's Most-Sanctioned Countries. *Statista*. 2023. URL: <https://www.statista.com/chart/27015/number-of-currently-active-sanctions-by-target-country/> (дата звернення: 30.12.2023).
2. Морозюк Р. Відповідальність держав у міжнародному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 249–251.
3. Блажевич Ю. Ю. Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 ; Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2006. 21 с.
4. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право : підручник. Санкції в міжнародному праві. Харків : Одіссей, 2008.
5. Малишева Ю. В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2016. 22 с.
6. Пахіль В. О. Проблема санкцій в діяльності ООН : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. Київ, 2000. 22 с.

7. Седляр Ю. О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика : монографія ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 410 с.
8. Про санкції : Закон України від 14.08.2015 р. № 1644-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 40. Ст. 2018.
9. Хутор Т., Карнаух Б., Климосюк А., Рябченко А. Аналіз практики Вищого антикорупційного суду щодо застосування санкції у виді стягнення активів в дохід держави. *Інститут законодавчих ідей*. 2023. 50 с. URL: <https://izi.institute/research/analiz-praktyky-vyshhogo-antikorupczijnogo-sudu-shhodo-zastosuvannya-sankcziyi-u-vydistyagnennya-aktiviv-v-dohid-derzhavy/> (дата звернення: 30.12.2023).

References

1. Zandt F. The Worlds Most-Sanctioned Countries. Statista. 2023. URL: <https://www.statista.com/chart/27015/number-of-currently-active-sanctions-by-target-country/> (date of access: 30.12.2023).
2. Moroziuk R. Vidpovidalnist derzhav u mizhnarodnomu pravi. Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo. 2017. № 11. S. 249–251.
3. Blazhevych Yu. Yu. Vidpovidalnist derzhav za mizhnarodno-protypravni diiannia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.11; Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. Kyiv, 2006. 21 s.
4. Baimuratov M. O. Mizhnarodne publichne pravo: pidruchnyk. Sanktsii v mizhnarodnomu pravi. Kharkiv: Odissei, 2008.
5. Malysheva Yu. V. Tsilespryamovani sanktsii ta yikh zastosuvannia Radoiu Bezpeky OON: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.11; NAN Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv, 2016. 22 c.
6. Pakhil V. O. Problema sanktsii v diialnosti OON: avtoref. dys. ... kand. polit. nauk: 23.00.04; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, In-t mizhnar. vidnosyn. Kyiv, 2000. 22 c.

7. Sedliar Yu. O. Mizhnarodni sanktsii u svitovii politytsi: teoriia i praktyka: monohrafiia; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 2013. 410 c.
8. Pro sanktsii: Zakon Ukrainy vid 14.08.2015 r. № 1644-VII. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2014. № 40. St. 2018.
10. Khutor T., Karnaukh B., Klymosiuk A., Riabchenko A. Analiz praktyky Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu shchodo zastosuvannia sanktsii u vydi stiahnennia aktyviv v dokhid derzhavy. Instytut zakonodavchykh idei. 2023. 50 c. URL: <https://izi.institute/research/analiz-praktyky-vyshhogo-antykorupczijnogo-sudu-shhodo-zastosuvannya-sankeziyi-u-vydi-styagnennya-aktyviv-v-dohid-derzhavy/> (date of access: 30.12.2023).